

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 3 2014 | ÅRGÅNG 18

Bokförlaget THALES

Alla människor har lika värde är ett uttryck som flitigt återkommer i artiklar och debatt i svenska medier. Det åberopas utan närmare motivering. Det verkar inte behöva förklaras eller motiveras. Det ifrågasätts inte som moraliskt rättesnöre. Det bara är så – alla människor har lika värde.

Begreppet alla människors lika värde finns med i regeringsformen. Att det således står i svensk grundlag är kanske skäl till att det inte setts som nödvändigt att upprepa i annan lag. Ett undantag är hälso- och sjukvårdslagen där det finns med. I så kallat värdegrundsarbete förekommer begreppet. En rad internationella rättighetsförklaringar och konventioner är införlivade i svensk lag och där är begreppet, där det undantagsvis förekommer, inte så framträdande, vilket däremot begreppet människans värdighet är.

I nästa avsnitt går jag igenom internationella konventioner och undersöker om det är alla människors lika värde eller människans värdighet som ses som en grund för mänskliga rättigheter. Därefter diskuteras begreppet värdighet och det ställs i relation till begreppet alla människors lika värde.

Den svenska grundlagen med allas lika värde i förgrunden presenteras sedan. Därefter visar jag på den vanliga förekomsten av värdighet som begrepp i grundlagar i Tyskland och andra länder, till skillnad från Sverige där begreppet värdighet spelar en ringa roll.

Svensk debatt med allas lika värde i fokus tas sedan upp till diskussion. Varpå jag avslutar med slutsatser och förslag med sikte på att ge värdighetsbegreppet den tyngd det förtjänar i grundlagen och i andra sammanhang.

Internationella konventioner: värdighet i fokus

EFTER ANDRA VÄRLDSKRIGET har en lång rad internationella deklARATIONER, konventioner, förklaringar och koder om mänskliga

rättigheter tagits fram. Människans värdighet ser redan vid en första anblick ut att vara grundläggande för sådana rättigheter.

Jag börjar med *FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna* (1948) som haft stor betydelse för senare konventioner internationellt och inte minst i Europa. I den version på engelska som är originalversionen står det i första stycket i ingressen: »Whereas recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world.» Och lite längre fram i ingressen: »faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person».

Den inledande artikeln nr 1 i FN-förklaringen lyder sedan: »All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.»

Hur lyder motsvarande formuleringar i den svenska versionen? Där står det i ingressen om »det inneboende värdet hos alla som tillhör människosläktet» och lite längre fram: »den enskilda människans värdighet och värde». Sedan i artikel 1: »Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter.» Vi hittar alltså »det inneboende värdet», »människans värdighet», att människor är födda »lika i värde». Hur kan det komma sig att det i det engelska originalet talas om värdighet (som är en svensk översättning av dignity) och i den svenska versionen om värde? Kan det röra sig om oavsiktligt missvisande översättning? Eller rör det sig om medveten tolkning som exempelvis skulle passa in i något slags svensk kontext? Det är en fråga som inte förefaller ha blivit utredd. Jag fokuserar på det faktum att dignity i den viktiga artikel 1 i FN-förklaringen faktiskt översatts med värde och inte med värdighet.

Avsikten med FN:s rättighetsförklaring är att hävda mänskliga rättigheter. I Glendon (2001) och ännu mer detaljerat i Morsink (1999) kan man följa arbetet med att ta fram förklaringen. Det visar sig då att dignity inte tycks ha varit kontroversiellt. Och något alternativ med innebörden alla människors lika värde fördes inte fram. Dignity hade tagits in på förslag av fältmarskalk Jan Smuts,

representerande Sydafrika. Vid ett senare tillfälle i arbetet föreslog en delegat (också från Sydafrika) att värdighet inte skulle tas med eftersom det inte är en rättighet. Eleanor Roosevelt svarade: »Article 1 did not refer to specific rights because it was meant to explain why human beings have rights to begin with» (Glendon, s. 146). Och Morsink skriver: »... the drafters tell us that all members of the human family have ›inherent dignity›. We have this inherent dignity because we are born with ›equal and inalienable› rights» (Morsink, s. 293). Den sistnämnda formuleringen visar också på ett problem: Är det inneboende värdighet eller rättigheter som kommer först? I arbetet med förklaringen var det i alla fall så att ingress och artikel 1 sattes samman efter det att rättighetsdelen hade formulerats. Huruvida värdighet kan ses som en grund för att skapa rättigheter finns inte samsyn om i forskarvärlden. Se nedan. Human dignity var ett begrepp som kunde accepteras av dem som tog fram FN-förklaringen – oavsett olika religiösa och sekulära bakgrunder. Det kan noteras att förlorarna i andra världskriget, Italien, Japan och Tyskland, inte var med i arbetet överhuvudtaget. Vid omröstningen om rättighetsförklaringen röstade ingen av de 37 nationerna nej, men åtta av dem lade ned sina röster (de sex kommuniststaterna, Saudiarabien och Sydafrika).

I *Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter* (FN 1966) står det på svenska i andra stycket i inledningen: »som erkänner att dess rättigheter härrör från det inneboende värdet hos varje människa», medan det engelska originalet lyder: »Recognizing that these rights derive from the inherent dignity of the human person». Här översätts åter dignity med värde.

För Sverige som medlem i Europeiska unionen är *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna* (*Europakonventionen*) högst relevant. Här beaktas nämligen FN-deklarationen i inledningen och Europakonventionen grundas på den. I tilläggsprotokoll nr 12 till Europakonventionen står det att »all persons are equal before the law», det vill säga att människor är (jäm)lika i en särskilt angiven situation.

EU har en *stadga om de grundläggande rättigheterna*

(Rättighetsstadgan, 2010/C 83/02). Här står det i den svenska versionen: »I medvetande om sitt andliga och etiska arv bygger unionen på de odelbara och universella värdena människans värdighet, frihet, jämlikhet och solidaritet samt på den demokratiska principen och rättsstatsprincipen.» Det vill säga värdighet och inte värde. Det finns i stadgan en avdelning med rubriken *Värdighet* där artikel 1 har rubriken *Människans värdighet* och lyder: »Människans värdighet är okränkbar. Den ska respekteras och skyddas.»

Intressant blir det i tilläggsprotokoll nr 13 angående avskaffande av dödsstraffet under alla omständigheter. Där heter det i den svenska versionen: »för det fulla erkännandet av alla människors inneboende värdighet» och i det engelska originalet »for the full recognition of the inherent dignity of all human beings». Här har dignity översatts med värdighet.

I *Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna* (som avser Europakonventionen) står det i den svenska versionen under avdelning 1 med rubriken *Värdighet*: »Människans värdighet är inte bara en grundläggande rättighet i sig utan utgör själva grunden för de grundläggande rättigheterna» och om Europadomstolen: »I sin dom ... bekräftade domstolen att en grundläggande rätt till människans värdighet ingår i unionsrätten». Därmed har Sverige skyldighet att värna om just denna värdighet. Något »alla människor har lika värde» finns som nämnts inte med i FN-systemet och inte heller i EU-sammanhang. Värdighetsbaserade grunder har utvecklats alltmer i EU, senast efter Lissabonfördragets tillkomst. För EU gäller att »Unionen ska bygga på värdena respekt för människans värdighet, frihet, demokrati, jämlikhet, rättsstaten och respekt för de mänskliga rättigheterna ... ». Det kan dock noteras att värdighet ses både som en rättighet och som grunden för rättigheter, vilket är förvillande och bidrar till oklarhet.

Man kan spekulera om varför översättningen av dignity är värdighet i förklaringar och konventioner som kommit till efter Sveriges EU-inträde. Kanske man då, när sådana konventioner måste tas på allvar och kunnat bli svensk lag, varit mer noggrann med val av översättningar? Men tidigare gjorda översättningar av dignity med

värde i konventioner har inte ändrats. Och allas lika värde är kanske ännu mer i ropet idag än tidigare i svensk samhällsdebatt.

Värdighetsbegreppet

INNEBÖRDER I DIGNITY har växlat över århundraden. Dignity har avsett och avser olika saker. Värdighet som statusaspekt återfinns hos stoikerna. Glidningar mot värdigt beteende dyker upp. Värdighet syns i kristet tänkande (exempelvis hos Thomas av Aquino). Det finns dock inte plats här att gå närmare in på denna historiska utveckling. Fokus är här på värdighet i koppling till mänskliga rättigheter. Det är värdighet i detta sammanhang som denna artikel handlar om, inte detta begrepp använt i andra kontexter.

Filosofen Immanuel Kant har haft stor betydelse för FN-deklarationen och andra deklARATIONER, vilket inte minst statsvetaren Michael Rosen visar (Rosen, 2012). Det finns anledning att gå på djupet med Kants tänkande.

Kants imperativ lyder: »Handla så att du aldrig behandlar mänskligheten i såväl din egen som i varje annan person bara som ett medel utan alltid tillika som ett ändamål» (Kant 2006 (1997) s. 55). På tyska: »Handle so, dass du die Menschheit, sowohl in deiner Person, als in der Person eines jeden andern, jederzeit zugleich als Zweck, niemals bloss als Mittel brauchest» (Kant 1785). Kant skriver vidare: »I ändamålets rike har allt antingen ett pris eller en värdighet. För den som har ett pris gäller att det kan ersättas med något annat som en *ekvivalent*, men det som däremot är höjt över alla pris, och således inte har någon ekvivalent, har värdighet» (Kant 2006, s. 61). På tyska: »Im Reich der Zwecke hat alles entweder einen Preis, oder eine Würde. Was einen Preis hat, an dessen Stelle kann auch etwas anderes, als Äquivalent, gesetzt werden; was dagegen über allen Preis erhaben ist, mithin kein Äquivalent verstattet, dass hat eine Würde» (Kant 1785).

Joachim Retzlaff har således i sin översättning från tyska till svenska valt att översätta Würde med värdighet. Så gjorde även Gustaf Leffler i sin översättning 1907. Kant använder förutom Würde också termen Menschenwürde. Men betyder inte det just

människovärde? Nej snarare människovärdighet. Man skulle också kunna översätta det med »människans värdighet». Som Anders Piltz skriver om människovärde: »i själva verket är det en missledande översättning av tyskans Menschenwürde, som helst borde återges med ›mänsklig värdighet›. Detta begrepp härstammar från antiken. Cicero talar i anslutning till stoikerna om en persons dignitas i kraft av sin officiella ställning men också om varje människas dignitet i kraft av att hon, i motsats till djuret, har förnuft. För att inte en mängd missförstånd av detta slag skall uppstå vore det bättre om man talade om människovärdighet» (Piltz 1991). Jag har kommit till samma slutsats.

Jag ansluter mig till den tolkning där värde (i Kants tappning Preis) och värdesättning är något relativt, något som medger jämförelser. Värdighet (Würde) är däremot något absolut, ojämförbart, ovillkorligt, oantastbart, tillkommande människan som människa och ingående i människosläktet. Det är inneboende (»inherent») som det står i FN-deklarationen. Det är universellt, gäller varje människa. Att istället tala om lika värde innebär ju att man – åtminstone i princip – kan tänka sig olika värde, det vill säga att göra jämförelser mellan människor, ett relativt värde (pris hos Kant), till skillnad från det absoluta människans värdighet, inneboende i människan i egenskap av att ingå i mänskligheten. Människans värdighet är ett absolut värde och inte ett relativt värde.

Nu finns det några svårigheter med Kants Würde. Han kopplar värdighet till en människa med egenskapen av att ha ett förnuft, ett rationellt tänkande givet av naturen. Senare uttolkare menar att värdighet kan avse människor som inte har förmåga till rationellt tänkande, såsom personer med utvecklingsstörning. Det är med den tolkningen som Kants inflytande på formuleringar i internationella konventioner kan ses.

Observera också att värdighet i denna tolkning som något inneboende hos människan inte har med innebörden i dagligt tal om exempelvis att uppträda värdigt, att leva värdigt, att visa respekt, att mötas med respekt – som i och för sig visst är godtagbara användningar av termen värdighet men med en annan innebörd än den

Kant och internationella konventioner ger begreppet. En invändning av annat slag är att Kant ibland kopplas till föreställningar om naturrätt. Men värdighet som grund för rättigheter behöver ingen sådan koppling. Rättighetsförklaringar kan ges andra grunder.

En nutida uttolkare av värdighet, Martha Nussbaum, skriver: »an assumption that is widely shared: that all human beings are equal bearers of human dignity. In other words: all human beings possess human dignity, and with respect to that dignity they are equal» (Nussbaum 2012, s. 61). Det är en formulering som jag finner träffande och i god överensstämmelse med Kant. På svenska: »ett antagande som har bred acceptans: att alla människor är lika bärare av mänsklig värdighet. Med andra ord: alla människor äger mänsklig värdighet, och med avseende på värdighet är de lika» (min översättning).

Det som Kant och Nussbaum säger är inte att det faktiskt är så att värdighet respekteras i världen. Vad de anger är en norm om hur det bör vara, att det är en moralisk plikt att respektera människans värdighet. Och det är så som också deklarationer om mänskliga rättigheter ska ses.

Nu ses inte Kant som den enda förebilden och grunden för mänskliga rättighetsförklaringar. Rosen (2012) visar övertygande den roll som kristet tänkande och särskilt katolicismen och den katolska kyrkan också spelat.

Det finns en omfattande vetenskaplig diskussion om andra grunder för rättighetsförklaringen än värdighet. Längst går kanske Amatai Etzioni (2010) när han skriver att mänskliga rättigheter i sig är »a primary or axiomatic concept or assumption that we must take for granted» (Etzioni, s. 193). Anthony Chase vill heller inte leta efter en enda grund i historien. Istället bör fokus läggas på »the multiple ways peoples connect (or do not connect) human rights to their political, social and economic realities» (Chase 2013, s. 509). Charles Beitz driver i en litteraturgenomgång föreställningen att human dignity som grund för mänskliga rättigheter har två olika grunder. Den ena Upplysningen med Kant och den andra » the reorientation of Catholic social thought in the papacy

of Leo XIII (1878-1903)» (Beitz 2013). Jürgen Habermas skriver: »Människans värdighet (Menschenwürde), som en och samma överallt och för alla, leder till odelbarheten för alla slag av mänskliga rättigheter» (Habermas 2010). Glenn Hughes (2011) menar att människans värdighet blir meningsfull i termer av »liberty, responsibility, irreplaceability and vulnerability to suffering and degradation» (Hughes 2011, s. 10). På så vis härleds mänskliga rättigheter från människans värdighet. Det här visar på spännvidden i försöken att placera in utvecklingen av mänskliga rättigheter i ett sammanhang.

När det gäller FN:s rättighetsförklaring enades man inte först om human dignity för att sedan formulera rättigheter. Snarare kan det nog ha varit så att begreppen om rättigheterna kunde kopplas samman med begreppet om människans värdighet som ett slags sammanfattande grundläggande begrepp. Sverige är intressant: värde är med den som jag ser det missledande översättningen av dignity motsvarande grund i den svenska versionen.

FN-förklaringen är utgångspunkten för denna artikel. Human dignity – värdighet – går som sagt inte att ge entydig definition som kan tillämpas i alla sammanhang – kulturellt, rättsligt, filosofiskt. Den bestämning av detta begrepp som jag här ansluter mig till ska ses just i samspelet mellan värdighet och de mänskliga rättigheter som definieras i FN-förklaringen. Människans värdighet konstitueras just i dessa rättigheter. Det är i dessa rättigheter som människans värdighet får mening, som begreppet implicit eller indirekt faktiskt definieras. Om man så vill är detta svaret på frågan om vad människans värdighet egentligen är. Viktigt är alltså att konstatera att det inte är alla människors lika värde som utgör grunden för eller är den grundläggande kopplingen till de mänskliga rättigheterna i FN-förklaringen. Även om man skulle kunna tro det om man enbart läser den svenska versionen.

Den svenska regeringsformen – allas lika värde i fokus

DEN SVENSKA *regeringsformen* paragraf 2 i första kapitlet lyder:
»Den offentliga makten ska utövas med respekt för alla männi-

skors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.» Inför den nya regeringsformen 1974 fördes intensiva diskussioner om grundläggande fri- och rättigheter skulle föras in i den. Man kom inte överens och en särskild utredning, *Fri och rättighetsutredningen*, tillsattes. Denna utredning framhåller att dess uppdrag inte var att lägga fram förslag om ändringar i de omfattande fri- och rättigheter som redan gällde i vanliga lagar. Uppgiften var att föreslå grundlagsskydd. Utredningen kom med sitt betänkande 1975 och förslog ett nytt kapitel 2 i regeringsformen med rubriken *Grundläggande fri- och rättigheter*. Man föreslog också att det i regeringsformens första kapitel 2 andra paragraf skulle införas »s.k. målsättnings- eller programstadganden i fråga om vissa värden som framstår som grundläggande för medborgarna men som av olika skäl inte kan skyddas genom rättsligt bindande grundlagsregler» (s. 93). Paragrafen föreslogs inledas med: »Den offentliga makten bör utövas så att alla människors värdighet och lika värde erkännes.» Det var första gången som alla människors lika värde framfördes som förslag att ta in i grundlagen. Av vad jag kunnat finna, bland annat med hjälp av Algotsen (1987), var det aldrig någon diskussion om detta, i alla fall inte med alternativa förslag. I propositionen och riksdagsbeslutet användes en något avvikande lydelse: »Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.» Som synes har ordet bör utbytt till skall. Vidare ser det ut som alla människors lika värde fått större vikt än den enskilda människans värdighet när uttrycken har fått byta plats. I propositionen ser det ut som om ändringen enbart handlar om »stadgandets disposition och språkliga utformning» och ingen debatt i anslutning till propositionen tycks ha ägt rum. Jag kan slutligen konstatera att fri- och rättighetsutredningen inte tycks ha fäst sig vid formuleringar om människans värdighet i sin översikt över medborgerliga fri- och rättigheter i ett flertal länder i Europa, ej heller i sin genomgång av Europakonventionen och Europeiska sociala stadgan. Kanske kan man dra slutsatsen att formuleringar om värde och värdighet

i inledanden målparagrafer inte setts som något som det fanns anledning att lägga vikt vid.

Sverige är faktiskt unikt. Jag har gått igenom förklaringar på andra språk som jag har viss kunskap i. I FN-förklaringen heter det på danska *vaerdighed*, på norskt bokmål *menneskeverd*, på isländska *virðingu*, på franska *dignité*, på italienska *dignità*, på nederländska *waardigheid*, på spanska *dignidad*, på tyska *Würde*. Således ingenstans motsvarigheten till värde. Närmast kommer norskans motsvarighet till människovärde.

Den tyska författningen – värdighet i fokus

DEN TYSKA *Grundgesetz* (motsvarigheten till författning/konstitution) är ett viktigt exempel på hur värdighet gjorts till det grundläggande och övergripande värdet. Det är därför som jag tar upp Tyskland i detta sammanhang. Den allra första artikelns första mening lyder: »Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und dazu schützen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt.» På svenska: »Människans värdighet är oantastbar. Att respektera och skydda den är all statlig makts/auktoritets uppgift» (min översättning). Rosen (2012) går ingående igenom hur lagstiftning och författningsdomstol hela tiden får gå tillbaka till denna grundläggande förpliktelse och försöka tolka den i de fall och situationer som blivit aktuella i rätten. Helt klart är det ingen enkel uppgift. I den tyska rättsdiskussionen förs ingående resonemang om hur *Würde* ska tolkas. I en del fall har man gjort tolkningar i Kants mening och i andra fall mer grundat på katolskt inspirerad tolkning (exempelvis när det gäller om människan uppstår redan vid befruktningen). Det är givetvis också tolkningsproblem när exempelvis FN-deklarationen som grund för mänskliga rättigheter används, först för att fastslå vilka rättigheter som följer av human dignity och sedan för att tolka dessa rättigheter i konkreta situationer.

Jämfört med den tyska *Grundgesetz* innehåller den svenska formuleringen i grundlagen flera värdeord och skulle kanske kunna ses som mindre fokuserad än den tyska som endast har ett värde-

ord. Det kan noteras att översättning till engelska av den svenska regeringsformens kapitel 1, paragraf 2 lyder: »Public power shall be exercised with respect for the equal worth of all and the liberty and dignity of the individual», det vill säga man håller fast vid allas lika värde även vid översättning till engelska. Ordet respekt är också mindre kraftfullt än tyska formuleringen med det ovillkorliga unantastbar. Och i lagar och så kallade värdegrundsdeklarationer i Sverige är det alla människors lika värde som slås fast, en stor skillnad gentemot Tyskland.

Andra författningar i Europa

MÄNNISKANS VÄRDIGHET ÄR grunden för många författningar och grundlagar i Europa. Det hävdar Catherine Dupré (2013). Och åtminstone i formell mening verkar hon ha rätt. Det gäller författningar tillkomna efter 1945 i både västeuropeiska länder och östeuropeiska länder. Den tyska författningens formulering om plikten att värna om människans värdighet tycks ha fungerat som en förebild för många författningar i Europa.

Hur ser det nu ut i våra närmaste grannländer? I Finlands grundlag lyder den första paragrafen med rubriken *Statskick* som följer: »Finland är en suverän republik. Finlands konstitution är fastslagen i denna grundlag. Konstitutionen skall trygga människovärdets okränkbarhet och den enskilda människans frihet och rättigheter samt främja rättvisa i samhället.» I Norge finns mänskliga rättigheter inte med i grundlagen men landet gjorde 1999 bland annat Europakonventionen till norsk lag. Inte heller Danmark har med mänskliga rättigheter i själva grundlagen. I en intervju från 2013 (Videnskab.dk) med statsvetarprofessorn Marlene Wind vill hon revidera den danska grundlagen med den tyska som förebild. Man har »verdens bedste forfatning i Tyskland» anser hon.

Det verkar som om uttryck liknande »alla människors lika värde» inte förekommer i författningssammanhang i andra länder i Europa – av vad jag kunnat finna. Men däremot förekommer uttryck liknande människans värdighet eller människovärdet.

Svensk debatt – alla människors lika värde och inte människans värdighet

Om människovärde av filosofen Ingemar Hedenius (1982) brukar i Sverige vara en av utgångspunkterna i forskning och debatt om människovärde. Så här skriver han: »alla människor är lika, alla ha samma värde, säger man, och man tillägger att detta är just deras människovärde» (s. 11). »Det väsentliga sägs ständigt vara allas lika värde» (s. 11). Det här diskuterar och analyserar Hedenius med fokus på »innehållet i idén om alla människors lika och gemensamma värde» (s. 11). Hedenius avvisar tolkningar som innebär ekonomiskt värde (nyttovärde), moraliskt värde eller betydelsevärde. Och: »Om vi vill göra gällande att människor har samma värde, så kan vi inte låta det betyda att alla människor är lika *värdefulla*» (s. 12). Hedenius kommer fram till följande definition: »Att alla människor har samma värde är detsamma som att alla människor har samma mänskliga rättigheter och samma rätt att få dem respekterade och att ingen människa i detta avseende är förmer än någon annan» (s. 19). Det värde som är samma för alla är just människovärdet. Det »samma värde» som här definieras är ett absolut värde – människovärdet – inte ett relativt värde som jag menar ligger i begreppet »lika värde» där jämförbarhet impliceras. Jag tolkar Hedenius som att det också var hans uppfattning (och därmed överensstämmande med Kant i detta avseende).

Varför människor har lika värde skriver Roger Fjellström om (Fjellström 2004). Han anger sex olika principer som berör »ett speciellt människovärde». Här är principerna »Alla människor har egenvärde» och »Alla människor har lika egenvärde» intressant. Han formulerar »likavärdesprincipen» som innebär att »alla människor har lika och okränkbart egenvärde». Det problematiska som jag ser det är »lika». Det innebär att man skulle kunna tänka sig »olika», men tar avstånd från det. Den tes som jag driver är att det handlar om »samma» värde, alla människor har samma (inneboende) värde. Det är ett absolut värde och inte ett relativt värde. Det är människovärdigheten eller människans (inneboende) värdighet. Jan Tullberg kritiserar likavärdesidén men på andra grunder

än jag (Tullberg 2006). Han menar att människor har olika värde i den mening han använder värde som tycks vara ett relativt begrepp. Hans slutsats är att det viktiga är att skapa ett samhälle där »människor tillskriver och tillskrivs olika värde» och tappar då, som jag ser det, bort människans värdighet.

Det svårfångade människovärdet – en debattskrift är det träffande namnet på en skrift utgiven av Statens Medicinsk-Etiska Råd 1991 (i omarbetad version 2012). Sex författare ger här sin syn på det svårfångade människovärdet. Både värde och värdighet diskuteras. Författarna har haft svårt med sin uppgift, vilket de är medvetna om och som ju framgår av titeln på skriften. De inleder med följande uttalande: »Hela vårt demokratiska styrelseskick är uppbyggt kring föreställningen om alla människors lika värde. Begreppet människovärde intar också en central plats i den etiska debatten och är en självklar förutsättning för hälso- och sjukvårdslagstiftningens stadganden om vård på lika villkor. Tanken att alla människor har ett egenvärde just för att de är människor utgör också grunden för och innebörden i internationella deklarationer och konventioner om mänskliga rättigheter» (s. 7). Vidare: »Det är nämligen med avseende på människovärde som alla människor är lika. Att respektera en människas människovärde innebär, att man alltid och under alla omständigheter betraktar och behandlar henne som en individ, dvs. som den hon är i sig och inte i egenskap av det hon har eller gör» (ss. 7–8).

Författarna konstaterar: »En av stötestenarna har bl.a. varit den bristande semantiska överensstämmelsen mellan uttrycken ›alla har ett lika värde› och ›alla är inte lika värdefulla› i alla sammanhang. Det har bl.a. framhållits att begreppet ›värde› och ›värdefull› leder tankarna fel. Man borde i stället använda begreppen ›värdighet› och ›värdigt›, dvs. betona att alla har rätt till ett människovärdigt liv. Svårigheten att i enkla termer fånga in hur rätten till ett värdigt liv skulle tolkas, fick oss att använda de invanda begreppen och att genom exempel belysa vad vi menar. Utgångspunkten har därvid varit att den provokativa tesen ›alla människor har samma människovärde men alla är inte lika värdefulla i alla livssitu-

ationer» visar det som karakteriserar människovärdet» (ss. 8–9). De skriver vidare: »Människovärdet utesluter inte möjligheten att värdera människors egenskaper, lämplighet eller kvalifikationer i ett visst bestämt sammanhang. En sådan rangordning kränker inte andra människors människovärde» (s. 11). Hänvisning till Hedenius finns med i skriften (s. 12). Värde kommer in här och var i skriften och då i den mening som Kant ger begreppet, som något som är relativt och som ju Kant uttrycker som pris.

Författarna konstaterar att det inte går »att ge en enkel förklaring till ordet människovärde» (s. 9). Men »»människovärde» förutsätts vara ett egenvärde som alla människor har» (s. 10). Teologerna Erwin Bishofberger och Helge Brattgård som ingår i författargruppen ansluter sig till Kant, men utan att använda värdighetsbegreppet. De talar om människovärde och hävdar att det ytterst »måste rotas i den verklighetens urgrund som vi kallar Gud» (s. 44). Filosofen Göran Hermerén diskuterar avgränsning till människan som den enda bäraren av människovärde, människan som »en varelse med moralisk ställning, som bärare av rättigheter och skyldigheter» (s. 49). Han tar också upp människovärdebegreppet i internationella deklamationer och skriver: »Särskild vikt fästs i flera av dessa dokument [internationella deklamationer] vid en kantianskt inspirerad princip om ›human dignity›, människovärde, människans integritet eller människans värdighet.» Och: »Begreppet ›human dignity› kritiseras ibland för att det är vagt och oklart» (s. 64). Notera också här att man låter human dignity bli både värde, integritet och värdighet.

Man ser hur författarna i skriften har vändats. Argumenten för att avstå från att utgå från värdighetsbegreppet är svaga. De avvisas som oklara och ovana och de skriver om rätt till värdigt liv, som ju är en annan sak än människans värdighet i FN-deklarationens mening. Visst är det svårt att bryta vanor som är djupt rotade – att ersätta »alla människors lika värde» med »människans värdighet». Det kommer nog ta tid, även om allvarliga försök skulle göras. Den allmänna opinionen är härvid en maktfaktor att räkna med och säkert skulle en strävan att sätta människans

värdighet i fokus istället för alla människors lika värde att på olika sätt avsiktligt misstolkas. Således en svår pedagogisk uppgift som kommer ta tid.

Ann Heberlein anknyter i sin bok *Etik: Människa, moral, mening* (2014) till Hedenius. Hon går vidare till den så kallade människovärdeprincipen som den formuleras i en del statliga utredningar: »Människovärdeprincipen innebär att alla människor har samma värde och samma rätt oberoende av personliga egenskaper och funktioner i samhället.» Det handlar således här om samma värde. Den definition som hon förordar är: »Varje människa äger ett unikt, okränkbart värde eftersom vi kommit överens om att alla varelser som tillhör arten människa är innehavare av detta värde i lika stor utsträckning» (ss. 76–77). Vi ser här likheter med Hedenius och Kant och det värde hon avser kan vara ett absolut människovärde. Men slutorden »i lika stor utsträckning» försvagar det hela genom att föra in en jämförelsedimension. När hon tar upp etikern Ann-Marie Thunberg kommer hon ut på hal is. Att som Thunberg påstå att människovärdet är relationellt är verkligen att gå ifrån det absoluta, okränkbara människovärdet hos varje människa, och från human dignity.

Slutsatser och förslag – värdighet i fokus

VARFÖR SKILJER SIG Sverige från så många andra länder som i sina grundlagar låtit human dignity få en framträdande och grundläggande plats? Kan det, och jag endast spekulerar, vara så att många av dessa andra länder var involverade i andra världskriget, med de fasansfulla erfarenheter som det medförde? Var det detta som gjorde att människans värdighet blev något så fundamentalt att det fick denna framträdande plats och roll?

Det är inte för sent för Sverige att ta en plats i det internationella sammanhang som det absoluta »människans värdighet» utgör. Det bör vara en angelägen uppgift att verka för att Sverige ansluter sig till alla de länder som verkar för människans värdighet som grund för mänskliga rättigheter istället för att hålla fast vid alla människors lika värde som den grunden, med allt vad det innebär

av jämförelser, värdering och relativisering. I synnerhet som det ju också görs åtskillnader i värde, när exempelvis hälso- och sjukvårdslagen uttryckligen kräver prioritering av människor med störst behov. (Även om lika värde då gäller för människor som befinner sig i samma situation vad beträffar behov.) Men det viktiga är att alla människor har en inneboende mänsklig värdighet som är densamma och absolut och inte något relativt. Jag kan inte underlåta att på nytt citera Kants djupa och tänkvärda formulering: »I ändamålets rike har allt antingen ett pris eller en värdighet. För den som har ett pris gäller att det kan ersättas med något annat som en ekvivalent, men det som däremot är höjt över alla pris, och således inte har någon ekvivalent, har värdighet» (Kant 2006, s. 61).

Sverige borde revidera regeringsformen och därvid ta intryck av Tyskland: »Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt», som det står i den första artikeln i den tyska grundlagen, på svenska: »Människans värdighet är oantastbar. Att respektera och skydda den är all statlig makts/auktoritets uppgift.» Mänsklig värdighet är det övergripande värdet i samhället. Människans värdighet istället för alla människors lika värde innebär dock inte ett slut på svårigheter med tolkning och konkret tillämpning, exempelvis av olika slag av rättigheter. Människans värdighet och vad det innebär kommer alltid att behöva diskuteras både på internationell och på svensk arena. Och det torde vara mycket svårt att i förväg avgöra vad som eventuellt skulle förändras i svensk lagstiftning och etisk debatt om värdighet istället för lika värde skulle ta plats i landet. Men det bör inte hindra strävanden i den riktningen.

Sverige är medlem i FN och i EU där människans värdighet och inte alla människors lika värde ingår som grundläggande för all lagstiftning. Det förpliktar.

→

Ingemund Hägg är professor emeritus i företagsekonomi vid Uppsala universitet

Referenser

Här anges ej lagtexter, konventioner, deklamationer. Dessa syns i själva texten. De är i allmänhet tagna från officiella webbplatser.

- BEITZ, CHARLES R (2013) »Human dignity in the theory of human rights: Nothing but a phrase?», *Philosophy and Public Affairs*, vol. 41, nr. 3, ss. 259–290.
- CHASE, ANTHONY (2014) »Human rights and the challenge of foundations», *Human Rights Quarterly*, vol. 35, nr. 2, ss. 498–509.
- DUPRÉ, CATHERINE (2013) »Human dignity in Europe: A foundational constitutional principle», *European Public Law*, vol. 19, nr 2, ss. 319–340.
- ETZIONI, AMITAI (2010) »The normativity of human rights is self-evident», *Human Rights Quarterly*, vol. 32, nr 1, ss. 187–197.
- FJELLSTRÖM, ROGER (2004) »Varför människor har lika värde», *Filosofisk tidskrift*, nr. 2.
- GLENDON, MARY ANN (2001) *A world made new. Eleanor Roosevelt and the universal declaration of human rights*, New York: Random House.
- HABERMAS, JÜRGEN (2010) »Das Konzept der Menschenwürde und die realistische Utopie der Menschenrechte», *Metaphilosophy*, LLC and Blackwell Publishing Ltd, ss. 343–357 / Engelsk översättning: »The concept of human dignity and the realistic utopia of human rights», *Metaphilosophy* 2010. /De två versionerna skiljer sig från varandra i viss mindre grad/.
- HEBERLEIN, ANN (2014) *Etik – människa, moral, mening. En introduktion*. Albert Bonniers förlag.
- HEDENIUS, INGEMAR (1982) *Om människovärde. Essayer*. Stockholm: Bonniers.
- HUGHES, GLENN (2011) »The concept of dignity in the universal declaration of human rights», *Journal of Religious Ethics*, vol. 39, nr 1, ss. 1–24.
- KANT, IMMANUEL (2006) (1997) (1785), *Grundläggning av sedernas metafysik*, Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- KANT, IMMANUEL (1785) *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Akademieausgabe.
- MORSINK, JOHANNES (1999) *The universal declaration of human rights. Origins, drafting, and intent*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- MORSINK, JOHANNES (2009) *Inherent human rights. Philosophical roots of the universal declaration*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- NUSSBAUM, MARTHA C. (2012) *The new religious intolerance. Overcoming the politics of fear in an anxious age*, Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.
- PILTZ, ANDERS (1991) »Det svårfångade människovärdet», *Signum*, nr 8.
Proposition 1975/76:209 om ändring i regeringsformen.
- ROSEN, MICHAEL (2012) *Dignity. Its history and meaning*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- SOU 1972:15, Ny regeringsform. Ny riksdagsordning. Betänkande avgivet av Grundlagsberedningen.
- SOU 1974:88, Medborgerliga rättigheter. Europakonventionen och europiska sociala stadgan. Översikter utgivna av 1973 års fri- och rättighetsutredning.
- SOU 1975:29, Medborgerliga fri- och rättigheter i vissa länder. Översikter utgivna av 1973 års fri- och rättighetsutredning.

- SOU 1975:75, Medborgerliga fri- och rättigheter. Betänkande av 1973 års fri- och rättighetsutredning.
- Statens Medicinsk-Etiska Råd (2012) *Det svårfångade människovärdet – en debattskrift*, Omarbetad upplaga, Etiska vägmarken 4.
- TASIOULAS, JOHN, »Human dignity and the foundations of human rights», Working paper
- TIRYAKIAN, EDWARD, A. (2013) »Theorizing human rights», *Contemporary Sociology*, vol. 43, nr 2, ss. 187–190.
- TULLBERG, JAN (2006) »Det lika människovärdet – några kritiska synpunkter på en populär tes», *Filosofisk tidskrift*, nr 3, ss. 25–44.